

Verkenning Motie Schutterijen

Er klinkt tromgeroffel in de straat. Er wordt bazuin geblazen. Het klinkt feestelijk. In de verte nadert een kleurrijke stoet van geüniformeerde mensen. Een prachtig hoofdvaandel wordt gedragen, terwijl de vendeliërs trots hun vlaggen tonen op het ritme van de trommen. De koning en koningin met hun zilveren schilden volgen, vergezeld door schutters met kruisbogen.

Dit is niet de zeventiende eeuw, het is 2025. Jong en oud lopen mee in de gekleurde optocht: gildebroeders, gildezusters, schutters. Ze zijn trots op hun tradities en vormen een opvallende eenheid. Van oudsher midden in de samenleving en nog altijd sociaal maatschappelijk hun omgeving ondersteunend. Dit zien we terug in de zorg voor anderen. Lid zijn van een schutterij of gilde betekent dat men in goede en slechte tijden voor elkaar klaar staat.

1. Inleiding verkenning

Aanleiding

Op 30 januari 2024 is in de Tweede Kamer de motie Van der Velde (PVV) en Wilders (PVV) aangenomen. Deze motie vraagt de regering onderzoek te doen naar wat nodig en mogelijk is om de culturele uitingen van de schutterijcultuur in Limburg en Brabant te behouden voor de toekomst. De motie constateert "dat de schutterijen door regelgeving en stijgende kosten onder druk staan" en verzoekt "de regering te onderzoeken wat er nodig en mogelijk is om deze culturele uitingen te behouden voor de toekomst."¹

Toenmalig Staatssecretaris Cultuur en Media Gräper benadrukte in haar appreciatie bij de motie het belang om het onderzoek samen met provincies, schutterijen, provinciale erfgoedhuizen en het Kenniscentrum Immaterieel Erfgoed Nederland (KIEN) te doen, omdat de zorg een gedeelde verantwoordelijkheid is. Immaterieel erfgoedgemeenschappen zijn zelf verantwoordelijk voor het behoud, met ondersteuning door organisaties zoals het Kennisinstituut Immaterieel Erfgoed Nederland (KIEN), de provinciale erfgoedhuizen en de provincies en gemeenten als eerste aanspreekpunt.²

Uitvoering van de motie

Om de motie uit te voeren is een verkenning gedaan naar de uitdagingen die spelen bij de schutterijen. De inhoudelijke input voor deze verkenning werd geleverd door een schrijfgroep bestaande uit de schutterijfederaties, het provinciale erfgoedhuis van Limburg en KIEN. OCW nam een faciliterende rol aan door de partijen bijeen te brengen, het schrijfproces te begeleiden en de hoofd- en eindredactie van de verkenning te verzorgen.

De gekozen aanpak past binnen de Unesco-visie dat immaterieel erfgoed voortkomt uit de gemeenschap zelf. Het eigenaarschap voor het behoud van de schutterijen ligt primair bij de schutterijen. Ook sluit deze aanpak aan op de visie in de Kamerbrief 'Immaterieel erfgoed van, voor, door en met iedereen'³ dat de mensen die immaterieel erfgoed maken en beoefenen -de immaterieel erfgoedgemeenschappen- daar zelf verantwoordelijk voor zijn.

Bij de uitvoering van de motie is ervoor gekozen om de geografische scope uit te breiden met Gelderland. In Gelderland is immers ook een actieve schutterscultuur. Zodoende zijn bij de verkenning drie schutterijfederaties betrokken.

De schutterijcultuur in Nederland

De schutterijcultuur in Nederland vindt zijn oorsprong in de middeleeuwen. Oorspronkelijk functioneerden schutterijen als burgerwachten. Schutterijen worden erkend als immaterieel

1 Motie Van der Velde en Wilders 36410-VIII Nr. 56

<https://www.tweedekamer.nl/kamerstukken/moties/detail?id=2024D01290&did=2024D01290>

2 Reactie op Motie Van der Velde en Wilders 36410-VIII Nr. 56

<https://www.rijksoverheid.nl/documenten/kamerstukken/2024/01/30/motie-van-der-velde-en-wilders-36410-viii-nr-56>

³ Kamerbrief 'Immaterieel erfgoed van, voor, door en met iedereen'

<https://www.rijksoverheid.nl/documenten/kamerstukken/2024/04/04/immaterieel-erfgoed-van-voor-door-en-met-iedereen>

erfgoed. Verschillende lokale en provinciale uitingsvormen staan op de Inventaris Immaterieel Erfgoed Nederland.⁴

In deze verkenning wordt de term 'schutterijen' aangehouden. In Limburg en Gelderland wordt deze term gebruikt, in Noord-Brabant spreekt men van 'gilden'. In Gelderland worden de termen 'schutterijen', 'gilden' en 'schuttersgilden' gebruikt.

De sociaal-maatschappelijke waarde van schutterijen

Schutterijen spelen een verbindende rol in veel dorpsgemeenschappen in zuidelijk en oostelijk Nederland. Ze bieden een platform voor sociale interactie, gemeenschapszin en het doorgeven van erfgoed aan nieuwe generaties. Naast het uitdragen van tradities zoals kleurrijke uniformen, vendelen en tromgeroffel, draait het schuttersleven om sociale verbondenheid: klaarstaan voor elkaar, het delen van vreugde en verdriet, en het bevorderen van vriendschap en saamhorigheid.

Schutterijen spelen in dorpsgemeenschappen een rol bij officiële gebeurtenissen en dorpsfestiviteiten zoals Koningsdag, dodenherdenking en het jaarlijkse koningsschieten. Deze evenementen brengen niet alleen deelnemers, maar ook grote aantallen vrijwilligers en toeschouwers samen. In Limburg bijvoorbeeld dragen jaarlijks 1.500 vrijwilligers bij aan het Oud Limburgs Schuttersfeest, dat 10.000 deelnemers en 20.000 bezoekers trekt. Naast officiële gelegenheden en festiviteiten dragen schutterijen bij aan lokale sociaal-maatschappelijke onderwerpen, zoals NLDoet, de voedselbank, inzamelingsacties voor lokale goede doelen, Sinterklaas en Sint Maartens intochten, defilé vierdaagse, begeleiding van communicanten en soortgelijke activiteiten. Schutterijen zijn daarmee een factor bij gemeenschapsvorming in dorpen en plattelandsgebieden.

Het schutterswezen in cijfers

In Nederland zijn ongeveer 400 schutterijen actief, met 40.000 leden, verdeeld over drie provinciale federaties. In Limburg is dat (sinds 1937, met 123 schutterijen) de Oud-Limburgse Schuttersfederatie, in Noord-Brabant (sinds 1935, 204 schutterijen) de Noord-Brabantse Federatie van Schuttersgilden en in Gelderland (sinds 1947, 70 schutterijen) de Federatie van Gelderse Schuttersgilden en Schutterijen 'St. Hubertus'. In Europees verband zijn bijna 1 miljoen schutters verenigd in ongeveer 2.800 schutterijen in de Europese Gemeenschap van Historische Schutters (EGS).

2. Uitdagingen en oplossingen voor een toekomstbestendige schutterijcultuur

Voor deze verkenning is geïnventariseerd welke uitdagingen er spelen voor de schutterijen in Noord-Brabant, Limburg en Gelderland. Samen met drie provinciale schutterijfederaties, provinciale erfgoedhuizen en KIEN is daarnaast gekeken naar mogelijke oplossingsrichtingen die zouden kunnen bijdragen aan een toekomstbestendige schutterscultuur.

1. Financiën

De schutterijen ervaren financiële zorgen vanwege teruglopende inkomsten en stijgende prijzen. De schutterijen geven aan dat zij hierdoor terughoudend zijn om de gebruikelijke grootschalige evenementen te willen organiseren. Voor de gebruikelijke jaarlijkse kring- of bondsdagen en federatieve evenementen zijn regelmatig geen organiserende verenigingen te vinden. De verenigingen vrezen de financiële risico's daarvan. Zichtbaar is dat ook dat door o.a. afnemende ledenaantallen de verenigingskosten van traditionele uniformen, wapens, muziekinstrumenten en eigen jaarlijkse schuttersfeesten een steeds grotere last worden.

Mogelijke acties die opgepakt kunnen worden:

- De drie provinciale schuttersfederaties kunnen gezamenlijk zogenaamde 'focusgroepen' oprichten. Deze focusgroepen richten zich op gezamenlijke fondsenwerving (sponsoring, subsidiekansen), deskundigheidsbevordering bij evenementenbegrotingen, inkoop van de diverse materialen etc. In zo'n focusgroep kunnen ervaringen, kennis, adviezen en 'good practices' worden gedeeld, zodat schutterijen hun financiële positie kunnen versterken.

⁴ <https://www.immaterieelerfgoed.nl/nl/brabantseschuttersgilden>;
<https://www.immaterieelerfgoed.nl/nl/vendelzwaaiengelderland>;
<https://www.immaterieelerfgoed.nl/nl/diepenheimschutterij>;
<https://www.immaterieelerfgoed.nl/nl/oudlimburgsschuttersfeest>;
<https://www.immaterieelerfgoed.nl/nl/StadsgildeSteCatharinaWeert>;
<https://www.immaterieelerfgoed.nl/nl/schuttersbogenroutedidam>

Deze focusgroepen kunnen als kennisdragers de nodige adviezen geven aan de schutterijen. De opzet lijkt mogelijk vanuit de reeds bestaande onderlinge relaties. Vertegenwoordigers van de drie provinciale schuttersfederaties, provinciale erfgoedhuizen en KIEN zijn bereid hieraan deel te nemen. Het is aan de gemeenschappen zelf om hiertoe het verdere initiatief te nemen.

- Schutterijen geven aan de wens te hebben in gesprek te gaan over subsidies met provincies of gemeenten. Tijdens deze gesprekken kunnen zij concrete voorbeelden delen van hoe schutterijen bijdragen aan maatschappelijke doelen binnen de desbetreffende provincie of gemeente. Deze maatschappelijke waarde is te vinden in het behouden van erfgoed, het betrekken van jongeren en het organiseren van evenementen die bijdragen aan participatie, sociale cohesie, leefbaarheid en regionale aantrekkingskracht. Daarnaast dragen schutterijen bij aan sport en cultuur, zoals wedstrijden in vendelzwaaien, schieten en optredens van muziekkorpsen. Op dit moment is zichtbaar dat er regionale verschillen zijn – op provinciaal en op gemeentelijk niveau – in betrokkenheid en subsidiebeleid. De OLS-federatie in Limburg ontvangt een substantiële provinciale subsidie, de Noord-Brabantse federatie ontvangt een kleine subsidie van de provincie. De provincie Gelderland subsidieert soms op projectbasis. Hetzelfde geldt voor veel gemeenten. Al zijn er ook gemeenten die structureel subsidiëren, zoals de gemeente Montferland en verschillende Limburgse gemeenten.

2. Zichtbaarheid en verjonging

Veel schutterijen geven aan voor uitdagingen te staan die te maken hebben met de balans tussen enerzijds het behouden van tradities en anderzijds het inspelen op de veranderende behoeften en interesses van de samenleving. Verjonging, overdragen van ambachtelijke kennis en het aantrekken van mogelijke nieuwe leden kunnen daardoor volgens de schutterijen in het geding komen. In sommige dorpen en steden lukt het om jongere generaties (zowel onder 20 jaar als tussen 20 en 40 jaar) actief te betrekken, maar dit geldt niet voor alle gebieden waar schutterijen actief zijn.

Mogelijke acties die opgepakt kunnen worden:

- De schutterijen en federaties kunnen zelf, eventueel samen, een leidende rol nemen in het vergroten van hun zichtbaarheid. Zij kunnen moderne promotiecampagnes ontwikkelen, gericht op diverse doelgroepen, met een focus op kernwaarden zoals gemeenschapszin en traditie. Het onderling uitwisselen van goede voorbeelden uit de praktijk -bijvoorbeeld via de eerder genoemde focusgroepen- kan schutterijen inspireren en helpen om hun zichtbaarheid te vergroten en te verjongen. De provinciale schuttersfederatie zouden hier een faciliterende rol in kunnen spelen. Provinciale erfgoedhuizen en KIEN kunnen methodieken aanreiken voor het werven van leden en vrijwilligers en het vinden van aansluiting bij doelgroepen uit de directe omgeving van de schutterijen.
- Aansluitend bij de promotie kunnen gerichte wervingsstrategieën worden ontwikkeld door de schutterijen en federaties, afgestemd op de behoeften en interesses van verschillende leeftijdsgroepen. Provinciale erfgoedhuizen en KIEN kunnen waar gewenst hierbij begeleiding bieden, bijvoorbeeld door methodieken aan te reiken. Schutterijen kunnen met gemeenten in gesprek of zij campagnes via beschikbare kanalen kunnen verspreiden.
- Schutterijen kunnen de samenwerking opzoeken met partijen voor cultuur/erfgoededucatie in hun provincie of gemeente, om te onderzoeken of samenwerking mogelijk is. Scholen kunnen een rol spelen in het toegankelijk maken van de schutterscultuur voor kinderen en jongeren, bijvoorbeeld via door de schutterijen aangeboden lessen onderdeel te maken van het onderwijs. Provinciale erfgoedhuizen kunnen bijstand bieden om verbinding te maken tussen schutterijen en deze partijen die cultuureducatie verbinding aan scholen.
- Federaties kunnen bijdragen door buitenschoolse cursussen en trainingen te organiseren, gericht op het overdragen van praktische vaardigheden en ambachtelijke kennis. Deze cursussen zijn voor zowel jongeren als volwassenen die zich in deze vaardigheden willen bekwamen. Provinciale erfgoedhuizen en KIEN kunnen deze initiatieven ondersteunen door coördinatie.

3. Regelgeving

De regelgeving rondom bijvoorbeeld vergunningen wordt door schutterijen als complex ervaren. Schutterijen geven aan dit hen belemmert, vooral bij het organiseren van evenementen in de openbare ruimte. Veel lokale verenigingen worden geconfronteerd met een gebrek aan kennis bij ambtenaren over de specifieke aard van schuttersevenementen.

Mogelijke acties die opgepakt kunnen worden:

- Schutterijen geven aan baat te hebben bij meer expertise en ondersteuning bij vergunningsaanvragen. Het oprichten van een onderling gemeentelijk of provinciaal netwerk met kennis van het schutterswezen, vergunningprocedures en wet- en regelgeving in bredere zin, kan het aanvragen van vergunningen makkelijker en efficiënter maken. Hierbij is bijstand van de federaties, provinciale erfgoedhuizen en KIEN mogelijk. Trainingssessies voor schutterijen over vergunningen, veiligheid en regelgeving, zorgen ervoor dat vrijwilligers zonder juridische of technische achtergrond beter voorbereid zijn op een vergunningsaanvraagproces.
- Om organisatoren te helpen bij het vergunningentraject heeft het bestuur van de Oud-Limburgse Schuttersfederatie in samenwerking met Script Events B.V en de provincie Limburg een handboek gemaakt voor de organisator van het Oud Limburgs Schuttersfeest (OLS). Gelderland heeft de vergunningsaspecten in een intern 'Handboek Organisatie Schuttersconcoursen' benoemd. Dergelijke initiatieven kunnen gedeeld en aangepast worden aan de specifieke context van de lokale verenigingen.
- Er gaat door het Netwerk Levend Erfgoed -voortkomend uit Kamerbrief 'immaterieel erfgoed van, voor, door en met iedereen'- een verkenning worden uitgevoerd naar goede voorbeelden met betrekking tot het laagdrempeliger maken van vergunningstrajecten door gemeenten. Verschillende gemeenten hebben de vergunningverlening goed afgestemd op vrijwilligersorganisaties zoals schutterijen.
- In de Bestuurlijke Afspraken Cultuurbeoefening 2025-2028 die zijn gesloten door OCW, IPO en VNG is een gezamenlijke verkenning opgenomen die de hierboven genoemde problematiek rond vergunningstrajecten adresseert.⁵ Afsproken is om de mogelijkheden te verkenning om wet- en regelgeving voor vrijwilligersorganisaties te versimpelen, laagdrempeliger te maken of waar mogelijk te versoepelen.⁶ De VNG is bereid om de door het Netwerk Levend Erfgoed opgehaalde goede voorbeelden van het laagdrempelig maken van vergunningstrajecten te delen met gemeenten.
- Schutterijen zijn gebaat bij het opnemen van de routes van schuttersfeesten in de lokale en provinciale omgevingsvisie en -plannen. Over de betekenis en mogelijkheden van opname in omgevingsplannen heeft KIEN een relevante handreiking gepubliceerd.⁷ Ook op andere beleidsterreinen, zoals cultuur, erfgoed of welzijn, zijn vanuit de activiteiten van de schutterijen logische verbindingen te maken met de beleidsdoelen van gemeenten, en is opname in beleidsplannen van gemeenten daarmee mogelijk. Hierover kunnen schutterijen en federaties in gesprek met gemeenten.

3. Slotbeschouwing

Met deze verkenning is inzichtelijk gemaakt welke uitdagingen er spelen binnen de schutterijcultuur en welke mogelijke oplossingsrichtingen kunnen bijdragen aan de borging ervan voor de toekomst. Dit onderzoek is uitgevoerd in samenwerking met een brede groep relevante partijen. Dit is gedaan omdat het eigenaarschap van de schutterijen primair bij de schutterijgemeenschappen zelf ligt. Het behoud en de verdere ontwikkeling van de schutterijcultuur is in eerste instantie namelijk de verantwoordelijkheid van de schutterijen en hun federaties. Zij zijn degenen die deze traditie uitvoeren en levend houden binnen hun gemeenschappen. Tegelijkertijd hebben provincies, gemeenten, erfgoedinstellingen en OCW elk vanuit een eigen verantwoordelijkheid een rol in het scheppen van randvoorwaarden, ondersteunen en het bevorderen van de samenwerking.

De schutterijcultuur is levend en dynamisch erfgoed dat zich door de eeuwen heen heeft aangepast aan veranderende maatschappelijke omstandigheden. Met dit onderzoek is een stap gezet in het vergroten van het bewustzijn over de uitdagingen én kansen voor de schutterijcultuur in Nederland. De betrokkenheid en inzet van alle partijen zijn van belang voor de toekomst van de schutterijen. OCW biedt via financiering van het Kenniscentrum Immaterieel Erfgoed Nederland en het Netwerk Levend Erfgoed ondersteuning. Bovenal is aan de schutterijen om de inzichten en aanbevelingen verder op te pakken.

De schrijfgroep

Annie Maas

Secretaris van de Noord-Brabantse Federatie van Schuttersgilden

⁵ <https://zoek.officiëlebekeendmakingen.nl/stcrt-2025-1756.html>

⁶ <https://zoek.officiëlebekeendmakingen.nl/stcrt-2025-1756.html>

⁷ <https://www.immaterieelerfgoed.nl/nl/page/9257/ruimte-voor-immaterieel-erfgoed>

Bernie van Lierop
Federatiesecretaris van de Oud Limburgse Schuttersfederatie

Frank Hemeltjen
Adviseur Erfgoedzorg bij het Kenniscentrum Immaterieel Erfgoed Nederland

Marten Hoekstra
Lid Gilderaad van de Gelderse Federatie van Schuttersgilden en Schutterijen 'St. Hubertus'

Patricia Peters
Beleidsadviseur bij het Huis voor de Kunsten Limburg